

**CHÁPANIE SPOLOČNEJ PRIRODZENOSTI PODĽA
JANA DUNSA SCOTA – ORD. II D.3 P.1 Q.1 N.1 – 42**

MICHAL CHABADA, Teologická fakulta TU

CHABADA, M.: Common Nature with Ian Duns Scotus - Ord. II D.3 P.1 Q.1
N.1 - 42
FILOZOFIA 58, 2003, No 5, p. 293

Scotus' theory of common nature is a fundamental problem for his theory of individuation and for the problem of universals. Seven arguments are used to prove its minor and real unity beyond the mind. As such it is an object of the intellect, of the metaphysics, expressed in the definition. Common nature as such is indifferent to the mode of singularity and universality; it functions as the real correlate of our concepts. The problem of common nature is connected with the problem of the universals. The universals have their real correlates in common nature, which can be conceived on abstract level by the intellect. The universality does not exist in the things, it arises only in the intellect. Thus the universal concepts can be predicated concerning the thing beyond the mind. Scotus thus overcomes "nominalism" and "realism" and creates his own new and original conception.

Pri pozorovaní predmetov okolo nás môžeme konštatovať, že na jednej strane sa veci navzájom podobajú, na strane druhej máme skúsenosť s ich pluralitou. Pozorujeme, že objekty istého druhu, napríklad ľudia, sa podobajú v istých znakoch. Na základe toho ich môžeme označovať a identifikovať ako ľudí. To, v čom sa predmety istého druhu zhodujú, je zároveň aj kritériom odlišnosti od predmetov iného druhu, napríklad od psov. Môžeme si teda právom položiť otázku, čo je základom či princípom tejto podobnosti.

Na druhej strane máme skúsenosť s odlišnosťou. Pozorujeme, že predmety každého druhu majú numerickú jednotu, to znamená, že sa stretávame s pluralitou individuálnych ľudí či psov. Preto si môžeme znova položiť otázku: Čo je základom numerickej jednoty predmetov toho istého druhu? Povedané jazykom metafyziky: Čo je princípom podobnosti a čo je princípom odlišnosti či jedinečnosti predmetov toho istého druhu? ([1], 10)

Naším príspevkom by sme do istej miery chceli priblížiť jeden z najdôležitejších problémov filozofie Duns Scota, vniesť iné svetlo do zaužívaných a tradične školských interpretácií jeho filozofie a korigovať tieto zdanlivo natrvalo sedimentované názory. Tým by sme zároveň chceli prispieť k rozvoju medievalistického výskumu na Slovensku.

Vyššie nastolenými otázkami sme sa priamo dotkli problému individuácie, ktorým sa Scotus zaoberá v *Ord. II d.3 p.1 q.1 - 6*. V tomto príspevku si priblížime Duns Scotovo riešenie problému podobnosti medzi predmetmi toho istého druhu.

Tieto quaestia treba čítať v kontexte angelológie, t. j. náuky o anjeloch, pretože druhá kniha Sentencií Petra Lombardského sa zaoberá prirodzenosťou a vlastnosťami anjelov. Dôležitosť tohto kontextu je podčiarknutá aj ediktom parížskeho arcibiskupa Štefana Tempiera z r. 1277. Väčšina scholastických teológov videla princíp indivi-

duácie, preberajúc a modifikujúc Aristotelov názor, v látke. Z tohto dôvodu vznikol problém, ako vysvetliť personalitu anjelov, nakoľko sú to nemateriálne a nedeliteľné substancie, ktoré podľa Zjavenia disponujú rozumom a slobodnou vôľou. Ako "bludy" boli odsúdené názory, že "Boh nemôže multiplikovať individuá jedného druhu bez látky; Keďže inteligencie (t. j. anjeli) nemajú látku, Boh nemôže vytvoriť mnohé (inteligencie) toho istého druhu."¹

Scotus hľadá taký princíp, ktorý by bol aplikovateľný tak na to, čo je materiálne, ako aj na to, čo je od látky oddelené. Súč dôkladne oboznámený s tézami ediktu, ich inkorporovaním vybudoval vlastné riešenie problému individuácie.² Pri riešení problému individuácie zaujíma Scotus originálnu pozíciu aj v spore o univerzálie. Tomuto riešeniu budeme venovať pozornosť len do takej miery, aby nás neodviedla od nášho hlavného problému.

Scotus sa pýta na princíp, ktorý vysvetľuje numerickú jednotu³ materiálnych aj nemateriálnych substancií. Keď sa nájde princíp numerickej jednoty materiálnych substancií, môže byť aplikovaný aj na nemateriálne. Ako hovorí Scotus sám: "V tretej dištinkcii treba skúmať personálnu odlišnosť medzi anjeli. Aby nám však bola zrejماً odlišnosť medzi nimi, treba sa najprv pýtať na individuálnu odlišnosť medzi materiálnymi substanciami. O tejto odlišnosti mnohí rozlične hovoria, a tak hovoria aj o pluralite individuí v tom istom anjelskom druhu. A keďže sa na základe rozličných mienok rozlične zdá, čo sa týka odlišnosti alebo neodlišnosti materiálnych substancií, preskúmam po jednej každú mienku. Najprv sa pýtam, či je materiálna substancia zo seba, čiže zo svojej prirodzenosti, individuálna alebo singulárna."⁴

---

¹"Quod Deus non potest multiplicare individua sub una specie sine materia" (*Chartularium Universitatis Parisiensis* I, p. 549, art. 96); "Quod, quia intelligentiae non habent materiam, Deus non posset facere plures eiusdem speciei." (p. 548, art. 81): - In: Wolter, A. B.: *Duns Scotus' Early Oxford Lecture on Individuation. Latin Text and English Translation*. Santa Barbara, CA, Old Mission Santa Barbara 1992, s. X.

²Inkorporácia ediktu sa neuskutočnila len v tomto bode. Ako ukazuje štúdia L. Honnefeldera *Die Kritik des Johannes Duns Scotus am kosmologischen Nezeitarismus der Araber. Ansätze zu einem neuen Freiheitsbegriff*. In: J. Fried. (Hg.): *Die abendländische Freiheit vom 10. zum 14. Jahrhundert. Der Wirkungszusammenhang von Idee und Wirklichkeit im europäischen Vergleich (Vorträge und Forschungen 39)*, Sigmaringen, 1991, s. 249 - 263, či štúdia J. R. Södera: *Von der Ontokosmologie zur Ontogik*. In: *Philosophisches Jahrbuch*, 108. Jahrgang, 2001, s. 33 - 40, Scotus bol nimi ovplyvnený aj v probléme kontingencie a s tým spojenej náuke o slobodnej vôli.

³Numerická jednota, teda jednota singulárneho predmetu, je v porovnaní s jednotou druhu, rodu, agregátu najdokonalejšou jednotou.

⁴Circa distinctionem tertiam quaerendum est de distinctione personali in angelis. Ad videndum autem de ista distinctione in eis, primo quaerendum est de distinctione individuali in substantiis materialibus, de qua sicut diversi diversimode dicunt, ita consequenter dicunt de pluralitate individuorum in eadem specie angelica. Et ut videatur de diversis opinionibus distincte, quae quaeruntur de distinctione vel indistinctione substantiae materialis, quaero singulatim de diversis modis ponendi, - et primo, utrum substantia materialis ex se sive ex natura sua sit individua vel singularis *Ord. II d. 3 p. 1 q. 1 n. 1, ed. Vat. VII 391 - 392*.

Spoločná prirodzenosť (natura communis)⁵ - jej jednota a realita. Na začiatku svojej analýzy prezentuje Scotus Aristotelov názor, v ktorom sa tvrdí, že podstata alebo prirodzenosť akejkol'vek veci je vlastná tomu, čomu patrí a nepatrí ničomu inému. Tento citát z Aristotelovej *Metafyziky* by nás mohol doviesť k presvedčeniu, že princípom individuácie je prirodzenosť predmetu, ktorá je v ňom. Z toho by vyplýval záver, že predmet je singulárny na základe prirodzenosti. Každý predmet je sám zo seba, teda zo svojej prirodzenosti singulárny.⁶ Môžeme povedať, že koľko je singulárnych predmetov, toľko je singulárnych prirodzeností a naopak. To má za následok, že by bolo zbytočné ďalej sa pýtať na princíp individuácie.

Proti tejto mienke Scotus namieta, že keby bola prirodzenosť zo seba numerickej jedna, odporovala by jej numerická mnohosť.⁷ Scotus odmieta identifikáciu numerickej jednoty predmetu s numerickej jednotou prirodzenosti, k čomu by nás mohla zvädzať akokoľvek pochopená mienka Aristotela.⁸

Na potvrdenie mienky, že prirodzenosť je zo seba singulárna, sa uvádza ďalší argument. Keďže prirodzenosť má sama zo seba reálne bytie mimo duše, bytie v duši má len prostredníctvom niečoho iného, a to prostredníctvom duše samej. Reálne bytie mimo duše patrí prirodzenosti primárne (**simpliciter**), bytie v duši jej patrí v odvodenom slova zmysle (**esse secundum quid**). Z toho vyplýva, že univerzalita patrí predmetu v odvodenom slova zmysle a singularita patrí predmetu zo seba a primárne. Preto sa ne- treba pýtať na príčinu singularity veci - je ňou prirodzenosť-, ale len na príčinu univerzal- ity, a tou je rozum.⁹

Táto mienka je však zamietnutá epistemologickým argumentom. Aristotelovská epistemológia spočíva na zásade, podľa ktorej predmet, nezávisle od toho, či je poznaný alebo nie, predchádza akt poznania. Ak je predmet zo seba singulárny, aľ rozumom je

⁵Termín "spoločná prirodzenosť" je prekladom latinského termínu "natura communis" a významovo sa zhoduje s pojmom "essentia" či "quiditas". Tieto latinské termíny sú prekladmi gréckeho termínu "to ti en einai". V našom článku sa budeme pridŕžať latinskej terminológie, keďže súvisí s textom Dunsca Scota. Problém adekvátnosti prekladu gréckych pojmov do latinčiny, ktorý nastolil aj M. Heidegger, prenechávame iným odborníkom.

⁶Philosophus VII *Metaphysicae* probat - contra Platonem - quod «substantia cuiuscumque rei est propria illi cuius est, et non inest alii»; ... igitur ex natura sua est individua *Ord.II d.3 p.1 q.1 n.2, ed. Vat. VII 392.*

⁷Praeterea, illi cui de se convenit unum oppositum, ei de se repugnat aliud oppositum; igitur si natura de se sit una numero, repugnat ei multitudo numeralis *Ord.II d.3 p.1 q.1 n.4, ed. Vat. VII 393.*

⁸Problém identifikácie numerickej jednoty predmetu s numerickej jednotou prirodzenosti a jeho interpretácie u Aristotela prenechávame odborníkom na Aristotelovu filozofiu.

⁹Quod probatur per simile: quia sicut natura ex se habet verum esse extra animam, non autem habet esse in anima nisi ab alio, id est ab ipsamet anima (et ratio est, quis esse verum convenit ei simpliciter, esse in anima, est esse eius secundum quid), ita universalitas non convenit rei nisi secundum esse secundum quid, scilicet in anima; singularitas autem convenit rei secundum verum esse, et ita ex se et simpliciter. Est igitur quaerenda causa quare natura est universalis (et dandus est 'intellectus' pro causa), - non autem est quaerenda aliqua causa quare natura est singularis, alia a natura rei, medians inter ipsam et eius singularitatem, sed eadem causae quae sunt causae unitatis rei, sunt et singularitatis eius; ergo etc *Ord.II d.3 p.1 q.1 n.6, ed. Vat. VII 393 - 394.*

myslený v mode univerzality, rozum ho myslí v opačnom mode k modu, v ktorom predmet akt poznania predchádza. Z toho vyplýva, že keby bola prirodzenosť zo seba singulárna, odporoval by jej modus univerzality.¹⁰

Scotus chce na základe týchto argumentov dokázať nasledovné: 1. prirodzenosť nie je princípom individuácie; 2. prirodzenosť nie je numericky jedna, ale má iný druh jednoty; 3. neprotirečí jej modus univerzality a modus singularity, teda numerickej mnohosti; 4. prirodzenosť je reálne vo veciach a len ako poznanej jej patrí modus univerzality; 5. pojmy nie sú fikcie rozumu, ale zodpovedá im reálny korelát vo veciach, teda rozum nič nekladie (*setzen*), ale odhaľuje (*entdecken*).

Dôkazy reálnej a menšej jednoty spoločnej prirodzenosti. Scotus uvádza sedem dôkazov reálnej a menšej jednoty spoločnej prirodzenosti.

Ad. 1. Podľa Aristotela je v každom rode niečo prvé, čo je v tomto rode mierou všetkého ostatného. Jednota tejto miery je reálna, pretože to, čo sa meria, je reálne a je aj reálne merané. Reálne súcno nemôže byť reálne merané mysleným súcnom (*ens rationis*). Jednota tejto miery však nie je numerická, pretože podľa Aristotela medzi predmetmi toho istého druhu nie je predmet, ktorý by fungoval ako miera iných. Tak Platón, ako aj Aristoteles akceptujú hierarchický poriadok medzi esenciálnymi určeniami - druh a rod, avšak medzi singulárnymi predmetmi takýto poriadok neexistuje. (Ján nie je viac človekom ako Jozef, iba ak v metaforickom slova zmysle, nie však v ontologickom). Z toho vyplýva, že jednota miery je reálna a nie je numerická, teda nemá jednotu individua.¹¹

Ad. 2. Porovnávanie individuí sa deje skôr v rámci druhu ako rodu. Jednota druhovej prirodzenosti však nemôže byť numerická. Keby bola numerická, bolo by absurdné porovnávať individua v rámci jedného individua.¹² Jednota prirodzenosti je iná ako numerická.

---

¹⁰ *Contra itu arguitur sic: Obiectum in quantum est obiectum, est prius naturaliter ipso actu, et in illo priore - per te - obiectum est ex se singulare, quia hoc semper convenit naturae non acceptae secundum quid sive secundum esse quod habet in anima; igitur intellectus intelligens illud obiectum sub ratione universalis, intelligit ipsum sub ratione opposita suae rationi, quia ut praecedit actum determinatur ex se ad oppositum illius rationis, scilicet universalis* *Ord. II d.3 p.1 q.1 n.7, ed. Vat. VII 394.*

¹¹ *Prima via est talis: Secundum Philosophum X Metaphysicae 'in omni genere est unum primum, quod est metrum et mensura omnium quae sunt illius generis'. - Ista unitas primi mensurantis est realis, quia Philosophus probat quod 'uni' convenit prima ratio mensurae, et declarat per ordinem quomodo illud est 'unum' cui convenit ratio mensurandi in omni genere. Ista autem unitas est alicuius in quantum est 'primum' in genere: est ergo realis, quia mensurata sunt realia et realiter mensurata; ens autem reale non potest realiter mensurari ab ente rationis; igitur est realis. - Ista autem unitas non est numeralis, quia nullum 'singulare' est in genere, quod sit mensura omnium illorum quae sunt in illo genere, - nam secundum Philosophum III Metaphysicae «in individuis eiusdem speciei non est hoc prius et illud posterius». - Est ergo intentio Philosophi, ibi, concordare cum Platone quod in individuis eiusdem speciei non est ordo essentialis. Nullum igitur individuum est per se mensura eorum quae sunt in speciei sua, - ergo nec unitas numeralis sive individualis* *Ord. II d.3 p.1 q.1 n.11 - 15, ed. Vat. VII 396 - 397.*

¹² *Praeterea, secundo, proba quod idem consequens sit falsum: Quia secundum Philoso-*

Ad. 3. Relácia podobnosti stojí na jednom, ktoré ju funduje. Táto relácia je reálna iba vtedy, keď je reálny aj jej základ, teda jednota základu tejto relácie musí byť reálna. Nemôže však byť numerická, pretože jednotlivá vec si nie je podobná.¹³

Ad. 4. Protikladnosť je tvorená dvoma reálnymi opozitami. Tieto opozitá (napr. "čierny" a "biely") nemajú numerickú jednotu. Keby ju mali, tento biely singulárny predmet by bol v opozícii k tamtomu čiernemu singulárnemu predmetu, a tak by bolo toľko protikladností, koľko protikladných predmetov.¹⁴

Ad. 5. Činnosti zmyslov podľa Scota zodpovedá niečo reálne, čo však nemá numerickú jednotu. Keby mal takýto objekt numerickú jednotu, zmysel by ho poznal ako numericky odlišný od iných objektov. Že to tak nie je, Scotus ilustruje v zhode s vtedajšou bežnou teóriou na príklade slnečných lúčov, ktoré zrak nepoznáva ako numericky odlišné, ale ako kontinuitu lúčov. Naše zmysly môžu odlíšiť objekty len vtedy, keď sa tieto objekty nachádzajú na dvoch rozličných miestach alebo v odlišných časoch. Keby dva úplne rovnaké biele predmety boli Božou mocou súčasne na tom istom mieste, náš zrak by ich nedokázal od seba odlíšiť, videli by sme dva objekty ako jeden. Predmet zmyslov nemá numerickú jednotu.¹⁵ A. B. Wolter uvádza iný príklad: "Môžeme dodať, že ak by Boh zázračne bilokoval jeden predmet, videli by sme jeden individuálny predmet ako dva." ([3], 275)

---

phum VII *Physicorum*, in specie atomi fit comparatio, quia est una natura, - non autem in genere, quia genus non habet talem unitatem. ... Similiter, unitas conceptus vel non-conceptus, nihil ad intentionem Philosophi ibi, scilicet ad comparationem vel non. Igitur Philosophus intendit ibi naturam specificam esse unam unitate naturae specificae; non autem intendit ipsam esse sic unam unitate numerali, quia in unitate numerali non fit comparatio *Ord. II d.3 p.1 q.1 n.16 - 17, ed. Vat. VII 397 - 398.*

¹³Secundum Philosophum V *Metaphysicae* cap. de 'Ad aliquid', idem, simile et aequale fundantur super 'unum', ita quod licet similitudo habeat pro fundamentum rem de genere qualitatis talis, tamen relatio non est realis nisi habeat fundamentum reale et rationem proximam fundandi realem; igitur unitas quae requiritur in fundamento relationis similitudinis, est realis: non autem unitas numeralis, quia nihil unum et idem est simile vel aequale sibi ipsi *Ord. II d.3 p.1 q.1 n.18, ed. Vat. VII 398.*

¹⁴Unius oppositionis realis sunt duo prima extrema realia; sed contrarietas est oppositio realis ...; igitur utrumque primum extremum huius oppositionis est reale et 'unum' aliqua unitate reali: non autem unitate numerali, quia tunc praecise hoc album esset 'primum contrarium' huic nigro (vel praecise illud album), quod inconueniens, quia tunc tot essent contrarietates quot individua contraria *Ord. II d.3 p.1 q.1 n.19, ed. Vat. VII 398 - 399.*

¹⁵Unius actionis sensus est obiectum unum secundum aliquam unitatem realem; sed non numeralem; igitur est aliqua alia unitas realis quam unitas numeralis. ... potentia cognoscens obiectum sic ... cognoscit ipsum in quantum est distinctum a quolibet quod non est unum hac unitate, - sed sensus non cognoscit obiectum in quantum est distinctum a quolibet quod non est unum illa unitate numerali: quod apparet, quia nullus sensus distinguit hunc radium solis differre numeraliter ab alio radio, cum tamen sint diversi propter motus solis; si circumscribantur omnia sensibilia communia (puta diversitas loci vel situs), et si poneretur duo quanta simul esse per potentiam divinam, quae etiam essent omnino similia et aequalia in albedine, - visus non distingueret ibi esse duo alba (si tamen cognosceret alterum illorum in quantum est unum unitate numerali, cognosceret ipsum in quantum est unum distinctum unitate numerali!) *Ord. II d.3 p.1 q.1 n.20, ed. Vat. VII 399 - 400*

G. Sondag túto pasáž komentuje nasledovne: "Zrak nie je schopný odlišiť toto-tu biele (ce blanc-ci) od tohto-tam bieleho (ce blanc-l). Všetko, čo rozlišuje, je biele ako farba, ktorá je špecificky odlišná od čierneho. Farba, alebo všeobecnejšie viditeľné, je adekvátnym objektom zraku. Tento objekt nemá numerickú jednotu, ale inú, ktorá je získaná abstrakciou z partikulárnych objektov. Druhy farieb - biele, čierne, majú reálnu jednotu, ktorá je menšia ako numerická." ([2], 95 - 96)

Scotus "Gedankenexperiment" úzko súvisí s poznateľnosťou singulárneho súcna čo do jeho singularity či individuality. Týmto problémom sa Scotus zaoberá vo svojom *Komentári k Aristotelovej Metafyzike - Met. VII q. 15*.

Podľa Scota je singulárny predmet **osebe** poznateľný, keďže inteligibilita nasleduje súcnosť a keďže má singulárny predmet najvyšší stupeň aktuality a jednoty, je aj osebe v najvyššej miere poznateľný.¹⁶

Primát poznateľnosti singulárneho súcna je podopretý rozlíšením dvoch spôsobov poznania - intuitívneho a abstraktívneho. Abstraktívne poznanie odhliada od aktuálnej existencie a individuality súcna a týka sa jeho prirodzenosti či esencie. Intuitívne poznanie (**visio**) sa týka naraz singulárneho predmetu ako celku (**simul totius**), teda ako individuálnej a aktuálne existujúcej esencie.¹⁷

V tejto súvislosti treba urobiť dôležité rozlíšenie v rámci rozumového intuitívneho poznania. Podľa Scota musíme rozlišovať dva druhy intuitívneho poznania - priame, dokonalé, a nepriame, nedokonalé. Priame intuitívne poznanie je vlastne nazeraním existujúcej esencie v jej singularite. Týmto druhom poznania budeme disponovať až vo vlasti (**in patria**), teda v blaženom stave videnia Boha z tváre do tváre v nebi. Nepriamym a nedokonalým intuitívnym poznaním je počas tohto života (**pro statu isto**) poznávaný existujúci predmet bez poznania jeho singularity. V rámci nepriameho intuitívneho poznania má kľúčovú rolu Scotova koncepcia pamäti a spomínania.¹⁸

Pro statu isto, teda počas nášho pozemského života, však tak naše zmysly, ako aj rozum nepoznávajú singulárne súcno čo do jeho singularity. Každý pojem, ktorým sa vzťahujeme na singulárne predmety, má určité akcidentálne znaky. Ak však

---

¹⁶Intelligibilitas absolute sequitur entitatem. ... Singulare totam entitatem quidativam superiorum includit, et ultra hoc, gradum ultimae actualitatis et unitatis, ex quaestione 'De individuatione', quae unitas non deminuit, sed addit ad entitatem, et ita ad intelligibilitatem *Met. VII q. 15 n.14 - 15, ed. St. Bonaventure 298*.

¹⁷Intellectio duplex: una quidativa, quae abstrahit ab existentia; alia, quae dicitur visio, quae est existentis ut existens. Prima, licet sit communiter respectu universalium, tamen potest esse primo respectu singularium. ... Intellectio secunda est simul totius, id est, singularis in quantum existens *Met. VII q.15 n.18, ed. St. Bonaventure 299 - 300*.

Podrobnejší rozbor textov, v ktorých sa Duns Scotus zaoberá rozdielom medzi intuitívnym a abstraktívnym poznaním by prekročil rámec a zámer toho článku.

¹⁸Day, S. J.: *Intuitive Cognition. A Key To The Significance Of The Later Scholastics*. New York, The Franciscan Institute St. Bonaventure, 1947; Honnefelder, L.: *Ens inquantum ens. Der Begriff des Seienden als solchen als Gegenstand der Metaphysik nach der Lehre des Johannes Duns Scotus (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters N. F. 16)*. Münster 1979; Pizzo, G.: *Intellectus und memoria nach der Lehre des Johannes Duns Scotus. Das menschliche Erkenntnisvermögen als Vollzug von Spontaneität und Rezeptivität*. Mönchengladbach, Verlag Butzon & Bercker Keverlaer 1999.

odhliadneme od týchto znakov, rozum nie je schopný rozlíšiť pojmy dvoch singulárnych predmetov toho istého druhu. To isté platí aj pre zmyslové poznanie. Ak by sme zmyslom ukázali na jednom mieste dva biele singulárne predmety, zmysly by nerozlišili a neidentifikovali tieto dva predmety ako "tento" a "tento" predmet. Podľa Scota sa udaním miesta (*locus*) vyjadruje individualita predmetu.¹⁹

Podľa Scota je teda singulárny predmet osebe poznateľný, no v tomto živote ho čo do jeho individuality rozumovo a zmyslovo nepoznávame. Náš rozum sa má k singularite tak ako zrak sovy k Slnku. To znamená, že neschopnosť poznať predmet čo do jeho singularity spočíva práve v nedostatočnosti nášho rozumu.²⁰ Na rozdiel od Kanta singulárny predmet je osebe poznateľný, nie je nijakým neznámym X.

Tým, že sa Scotus prikláňa k poznateľnosti singulárneho predmetu, opúšťa Aristotelovu zásadu - "zmysly sa vzťahujú na jednotlivé, rozum na všeobecné"²¹ - (**sensus est singularium, intellectus autem universalium**) - ktorá bola v scholastike väčšinou prijímaná. Samozrejme, že sa objavili názory relativizujúce túto zásadu.²²

Ad. 6. Ak je každá reálna jednota numerická, aj každá reálna odlišnosť by bola numerická. Lenže záver je nepravdivý, pretože všetky predmety ako numerické by si boli rovnako podobné a rovnako by sa aj odlišovali. Keby to tak bolo, rozum by nemohol zo Sokrata a Platóna abstrahovať nič spoločné a iné než zo Sokrata a čiary. Všeobecné by bolo čistou fikciou rozumu.²³ Keby to tak bolo, "nebolo by možné klasifikovať predmety v usporiadanom spôsobe" ([5], 51). V tomto argumente sa objavuje Scotov umiernený realizmus ako zhoda medzi predmetom poznania a poznaním.

Ad. 7. Aj keby neexistoval žiadny rozum, oheň by produkoval oheň a ničil by vodu. Teda musí byť nejaká reálna jednota, v ktorej je (v prípade univocitného plodenia) plodiaci na základe formy podobný plodenému (človek plodí človeka). Plodiaci a plodený majú rovnakú a spoločnú reálnu jednotu, ktorá nie je numerická.²⁴

¹⁹ ... distinctissima intellectio singularis videtur esse alicuius intentionis quam intellectus distincte cognoscit; sed posita illa praecise, amota differentia temporis, amoto alio et alio gradu intentionis, et sic de omnibus accidentibus illi intentioni, non videtur quod intellectus sciat distinguere vel discernere - si ostendatur sibi - a quacumque alia intentione singulari eiusdem speciei; ... haec albedo ponatur simul in loco cum alia albedine, manet ergo haec et haec, illa et illa, quia haec non est haec per hoc esse. Numquid sensus discernit in eodem loco duas esse albedines numero, si sint aequae intensae? Non *Met. VII q. 15 n. 20, ed. St. Bonaventure 301.*

²⁰ ... concedo quod 'singulare' est per se intelligibile, quantum est ex parte sui (si autem alicui intellectui non sit per se intelligibile, puta nostro, de hoc alias); saltem non est ex parte eius impossibilitas quin possit intelligi, sicut nec ex parte solis est impossibilitas videndi et visionis in noctua, sed ex parte oculi noctuae *Ord. II d. 3 p. 1 q. 6 n. 191, ed. Vat. VII 486.*

²¹ Aristoteles: *O duši* 417 b 23 - 24. Praha, Rezek 1995, s. 64.

²² Dejinný prehľad filozofických názorov na poznateľnosť singulárnych predmetov ponúka dielo Bérubé, C.: *Connaissance de l'individuel au Moyen Age*. Paris - Montréal, Presses Universitaires de France 1964.

²³ Quia si omnis unitas est numeralis, ergo omnis diversitas realis est numeralis. Sed consequens est falsum, quia omnis diversitas numeralis in quantum numeralis, est aequalis, - et ita omnia essent aequae distincta; et tunc sequitur quod non plus posset intellectus a Socrate et Platone abstrahere aliquid commune, quam a Socrate et linea, et esset quodlibet universale purum figmentum intellectus *Ord. II d. 3 p. 1 q. 1 n. 23, ed. Vat. VII 400 - 401.*

²⁴ Nullo existente intellectu ignis generaret ignem et corrumperet aquam, et aliqua unitas re-

Indiferencia spoločnej prirodzenosti a Scotov realizmus n. 29 - 42. Z uvedeného vyplýva, že materiálny predmet nie je zo seba singulárny, teda prirodzenosť nie je princípom individuácie. Ten treba hľadať v niečom inom. Ako nedostatočné sa ukázu riešenia Scotových predchodcov, ktorí videli princíp individuácie v dvojitej negácii (Heinrich z Gentu), v existencii (Tomáš Akvinský), v kvantite (Averroes, Tomáš Akvinský) či v látke (Aristoteles).

Ako to však súvisi so spoločnou prirodzenosťou? Spoločná prirodzenosť má v porovnaní s numerickou jednotou predmetu menšiu a reálnu jednotu, ktorá je vlastná mnohým predmetom toho istého druhu a je jedným z dvoch najdôležitejších metafyzických komponentov, tzv. formalít každej veci. Druhým dôležitým metafyzickým komponentom je práve hľadaný princíp individuácie, neskôr označovaný ako **haecceitas**.

Spoločnej prirodzenosti, ako sme uviedli, neodporuje numerická mnohosť, teda jej neodporuje byť individualizovaná. Na druhej strane jej neodporuje byť v mode univerzality, t. j. byť ako pojem, ktorý sa dá predikovať o mnohých predmetoch. Ak by bola spoločná prirodzenosť zo seba singulárna, odporoval by jej modus univerzality. Ak by bola iba v mode univerzality, odporovala by jej numerická mnohosť. Spoločná prirodzenosť ako taká nie je podľa Scota ani singulárna, ani univerzálna, ale je voči týmto modom indiferentná.

Scotus objasňuje svoj názor Avicennovou náukou o absolútnom chápaní prirodzenosti. Podľa Avicennu je "koňovitosť len koňovitosťou. Ako taká nie je ani univerzálna, ani partikulárna." Aj keď sa spoločná prirodzenosť vyskytuje reálne len v týchto dvoch modoch, teda ako taká nesubstituje ako samostatné reálne súcno mimo nich, predsa ako taká nie je viazaná na žiadny z nich. Chápaná absolútne má voči týmto modom esenciálnu prioritu, je predmetom rozumu, metafyziky a je vyjadrená v definícii.²⁵

Hoci spoločná prirodzenosť je ako taká predmetom rozumu a je v ňom, nie je automaticky chápaná ako univerzálna. Bytie spoločnej prirodzenosti v rozume spočíva v dvoch stavoch - ako priamo uchopená metafyzikom v pojmoch prvého stupňa (**intentio prima**) a poznaná ako univerzálna logikom v pojmoch druhého stupňa (**intentio secunda**).²⁶ V pojmoch prvého stupňa je spoločná prirodzenosť v mode univerzality, no tento modus nie je ešte tematizovaný či spolumyslený. Až v reflexii nad

alis esset 'generantis ad genitum', secundum formas, propter quam esset generatio univoca. Intellectus enim considerans non facit generationem esse univocam, sed cognoscit eam esse univocam *Ord. II d. 3 p. 1 q. 1 n. 28, ed. Vat. VII 401 - 402.*

²⁵ Qualiter autem hoc debeat intelligi, potest aliquantulum videri per dictum Avicennae V *Metaphysicae*, ubi vult quod 'equinitas sit tantum equinitas, - nec est de se una nec plures, nec universalis nec particularis'. Intellego: non est 'ex se una' unitate numerali, nec 'plures' pluralitate opposita illi unitati; nec 'universalis' actu est (eo modo scilicet quo aliquid est universale ut est obiectum intellectus), nec est 'particularis' de se. - Licet enim nunquam realiter sine aliquo istorum, de se tamen non est aliquid istorum, sed est prius naturaliter omnibus istis, - et secundum prioritatem naturalem est 'quod quid est' per se obiectum intellectus, et per se ut sic, consideratur a metaphysico et exprimitur per definitionem *Ord. II d. 3 p. 1 q. 1 n. 31 - 32, ed. Vat. VII 402 - 403.*

²⁶ Pod pojmmami druhého stupňa, teda ako univerzálie vo vlastnom slova zmysle, sa chápali Porfýriove predikábilie - rod, druh, druhový rozdiel, proprium a akcident. Samozrejme, aj pojmy prvého stupňa sú univerzálne, a teda predikovateľné, ale nie sú poznané ako univerzálne.

pojmiami prvého stupňa (z tejto reflexie vznikajú pojmy druhého stupňa) je univerzalita tematizovaná a spoločná prirodzenosť je poznaná ako univerzálna.²⁷

Rozdiel medzi pojmiami prvého stupňa a druhého stupňa prehľadne vysvetľuje A. B. Wolter: "Každý pojem je znakom a ako každý znak referuje na niečo iné, buď na extramentálnu vec (**res extra animam**), alebo na mentálnu entitu (**res in anima**). V prvom prípade je pojem reálny (**conceptus realis**), v druhom logický (**conceptus rationis**). Prvý pojem je pojmom prvého stupňa (**intentio prima**), druhý druhého stupňa (**intentio secunda**). Pojmy prvého stupňa sú produkované parciálnou kauzalitou činného rozumu (**intellectus agens**) a zmyslového obrazu (**species sensibilis**). Logický pojem vzniká z porovnávajúcej činnosti rozumu, keď porovnáva dva pojmy. Pojmy prvého stupňa, napr. "človek" alebo "živočích", sú reálne pojmy, pretože sú abstrahované z reálne existujúcich objektov. Ak rozum chápe pojem "živočích" ako "rod" a pojem "človek" ako "druh", sú logickými pojmiami, pretože vyjadrujú vzťah medzi pojmiami. Zo stanoviska predikácie reálny pojem môže byť predikovaný bezprostredne o skutočnej veci. Logický pojem môže byť predikovaný len o inom pojme." ([4], 14 - 15)

Indiferencia spoločnej prirodzenosti je podopretá, ako Scotus uvádza, aj v definícii. Pre definovanie niečoho je vedľajšie, či definované reálne existuje alebo sa nachádza v rozume.²⁸

Rozdiel medzi pojmiami prvého stupňa a druhého stupňa indikuje rozdiel medzi metafyzikou a logikou.

Podľa Scota spoločná prirodzenosť ako taká nie je ani univerzálna, ani singulárna, nie je k týmto spôsobom zo seba determinovaná. Oba spôsoby jestvovania jej patria iba dodatočne. Keďže jej nie sú nevyhnutne vlastné, neprotirečí jej byť bez nich. Ako jestvujúca mimo rozumu má reálnu jednotu, ktorá je menšia ako numerická jednota singulárneho predmetu.²⁹

Riešením tohto problému zaujíma Scotus originálne stanovisko v stredovekom spore o univerzálie.

Podľa Aristotela je univerzálna to, čo sa ako jedno vypovedá o mnohých a je v mnohých. Scotus preberá len prvú časť tohto vymedzenia. Podľa Aristotela je

---

²⁷Non solum autem ipsa natura de se est indifferens ad esse in intellectu et in particulari, ac per hoc et ad esse universale et particulare (sive singulare), - sed etiam ipsa, habens esse in intellectu, no habet primo ex se universalitatem. Licet enim ipsa intelligatur sub universalitate ut sub modo intelligendi ipsam, tamen universalitas non est pars eius conceptus primi, quia non conceptus metaphysici, sed logici (logicus enim considerat secundas intentiones, applicatas primis secundum ipsum). Prima ergo intellectio est 'naturae' ut non cointelligitur aliquis modus, neque qui eius in intellectu, neque qui est eius extra animam; licet illius intellecti modus intelligendi sit universalitas, sed non modus intellectus! *Ord. II d.3 p.1 q.1 n.33, ed. Vat. VII 403 - 404*

²⁸... definitio est distincta cognitio definiti secundum omnes partes essentielles eius. Distincta autem cognitio potest esse alicuius, licet ipsum non sit ens ratum *Ord. I d.36 q. un n.49, ed. Vat. VI 290.*

²⁹Et sicut secundum illud esse non est natura de se universalis, sed universalitas accidit illi naturae secundum primam rationem eius, secundum quam est obiectum, - ita etiam in re extra, ubi natura est cum singularitate, non est illa natura de se determinata ad singularitatem illam, et in quantum est prior naturaliter illo contrahente, non repugnat sibi esse sine illo contrahente *Ord. II d.3 p.1 q.1 n.34, ed. Vat. VII 404.*

univerzálne **de re et in re**, podľa Scota je spoločná prirodzenosť **in re**, no od univerzality je nezávislá. Univerzalita je len v rozume a vypovedá sa **de re** ([2], 102). "Univerzalita teda nie je vo veciach, ale jednoducho v rozume. Je formou metafyzického myslenia, neviditeľným prameňom v prvom bezprostrednom akte metafyzika a činnosťou logika privedená na denné svetlo." ([1], 25 - 26)

Na námietku, že univerzálne je niečím reálnym vo veciach, odpovedá Scotus nasledovnou úvahou. Všeobecný pojem má indiferentnú jednotu, na základe ktorej môže byť vypovedaný o mnohých singulárnych predmetoch. No v singulárnych predmetoch existuje individualizovaná prirodzenosť, ktorú nemožno vypovedať. Až všeobecný pojem, ktorý má v rozume numerickú jednotu a ktorý je získaný zo spoločnej prirodzenosti, môže byť predikovaný o mnohých singulárnych predmetoch tejto prirodzenosti.³⁰ Spoločnú prirodzenosť nemožno predikovať o singulárnych veciach. G. Sondag ponúka názorný príklad. "Napríklad: Sokrates je ľudská bytosť, humanita je jeho prirodzenosť, 'človek' je všeobecné ... Je jasné, že nemôžeme právom povedať, že 'Sokrates je humanita' - keďže časť celku nie je identická s týmto celkom, ... ale iba 'Sokrates je človek.'" ([6], 386) Scotus teda rozlišuje medzi prirodzenosťou, ktorá je vlastná viacerým predmetom, a pojmom získaným z prirodzenosti, patriacim rozumu a vypovedateľným o viacerých singulárnych predmetoch ([2], 103).

Hoci je univerzalita iba v rozume, a nie vo veciach, neznamená to, že Scotus bol nominalista. Podľa nominalizmu sú pojmy iba mená, ktoré označujú istú skupinu predmetov. Týmto pojmom nezodpovedá nič vo veciach, sú produktmi iba rozumu samého.

Scotus však takýto názor nezastáva. Pojmy nie sú produktom rozumu samého. Tým sa dostávame do centra Scotovej náuky o abstraktívnom poznaní. Proces poznávania začína afekciou zmyslov. V spoločnom zmysle (**sensus communis**) je produkováný zmyslový obraz (**species sensibilis**). Ako vzniká pojem? Prirodzenosť existuje tak v singulárnom predmete, ako aj v zmyslovom obraze. Spoluprácou zmyslového obrazu a činného rozumu (**intellectus agens**) je produkováný inteligibilný obraz (**species intelligibilis**), v ktorom je prirodzenosť reprezentovaná v mode univerzality. Tento inteligibilný obraz je nakoniec prijímaný trpným rozumom (**intellectus possibilis**). Prijatím tohto obrazu trpným rozumom je univerzálne poznané aktuálne ako univerzálne. Rozum teda nespôsobuje univerzálne vo veciach, ako sa domnieval Averroes, ale je jediným sídlom univerzality.³¹

---

³⁰ ... universale in actu est illud quod habet aliquam unitatem indifferentem, secundum quam ipsum idem est in potentia proxima ut dicatur de quolibet supposito. ... Nihil enim - secundum quancumque unitatem - in re est tale quod secundum illam unitatem praecisam sit in potentia proxima ad quodlibet suppositum praedicatione dicente 'hoc est hoc', quia licet alicui existenti in re non repugnet esse in alia singularitate ab illa in qua est, non tamen illud vere potest dici de quolibet inferiore, quod 'quodlibet est ipsum'; hoc enim solum est possibile de obiecto eodem numero, actu considerato ab intellectu, - quod quidem 'ut intellectum' habet unitatem etiam numeralem obiecti, secundum quam ipsum idem est praedicabile de omni singulari, dicendo quod 'hoc est hoc' *Ord. II d. 3 p. 1 q. 1 n. 37, ed. Vat. VII 406 - 407.*

³¹ Et ex hoc apparet improbatio illius dicti quod 'intellectus agens facit universalitatem in rebus', per hoc quod de omni 'quod quid' in phantasmate existente potest dici quod est tale cui non repugnat esse in alio, et per hoc quod denudat 'quod quid' in phantasmate existens *Ord. II d. 3*

Reálnym korelátom vo veciach je spoločná prirodzenosť, ktorá je v mode univerzality nezávislá od individuálneho princípu - haecceity ([5], 52).

Z uvedeného je zrejmy Scotov umiernený realismus a izomorfizmus medzi predmetom poznania a pojmami v mysli. Naším pojmom teda zodpovedá niečo vo veci, pojmy majú svoj reálny základ.³² Z tohto dôvodu Scotova filozofia nie je poznačená nominalizmom.³³

Pozíciu Duns Scota v stredovekom spore o univerzálie treba upresniť. Na jednej strane Scotus hovorí, že spoločná prirodzenosť je reálne vo veciach, na druhej strane, že univerzalita je iba v rozume. Keďže je sídlom univerzality rozum, bytie univerzality je len bytím v odvodenom zmysle slova (**esse secundum quid**) či intencionálnym bytím. Univerzálie ako predikovateľné je pojem a spoločná prirodzenosť je jeho reálnym základom. "Toto riešenie spája prostredníctvom zvláštnej zhody protikladov konceptualizmu univerzálií a realizmus spoločnosti (**communitas**)." ([1], 28) V čom však spočíva realizmus spoločnej prirodzenosti? Má sa chápať ako realizmus v zmysle excesívneho platonizmu?³⁴ Realizmus spoločnej prirodzenosti nie je realizmom v zmysle platonizmu. Spoločná prirodzenosť je reálna preto, lebo je v reálne existujúcich veciach ako ich metafyzická zložka, t. j. formalita. Takto chápaný realizmus je blízky Aristotelovmu realizmu.

Záver. Vychádzajúc z bežnej skúsenosti s podobnosťou sme sa pýtali, čo je princípom tohto fenoménu. Scotova odpoveď znie: spoločná prirodzenosť, ktorá je reálne vo veciach, má však inú, tzv. menšiu jednotu v porovnaní s numerickou jednotou singularnej veci, a preto nemôže byť princípom individuácie. Princíp individuácie treba hľadať v niečom inom. Spoločnej prirodzenosti teda neodporuje numerická mnohosť, avšak nie je k nej determinovaná. Druhým modom, v ktorom sa spoločná prirodzenosť vyskytuje, je modus univerzality a vyskytuje sa v ňom ako pojem, či už prvého, alebo druhého stupňa. Rozdiel medzi týmito druhmi pojmov spočíva predovšetkým v tematizácii univerzality. Univerzalita podľa Scota nie je vo veciach, ako sa domnievali Aristoteles či Averroes, ale jedine v rozume. Spoločná prirodzenosť však je reálne

p.1 q.1 n.38, ed. Vat. VII 407.

³² Wolter, A. B.: *John Duns Scotus (b. ca. 1265; d. 1308)*. In: *Individuation in Scholasticism. The Later Middle Ages and The Counter-Reformation 1150 - 1650*. (ed.) Gracia, J. J. E., Albany New York, State University of New York Press 1994, s. 273 - 277; Honnefelder, L.: *Ens inquantum ens. Der Begriff des Seienden als solchen als Gegenstand der Metaphysik nach der Lehre des Johannes Duns Scotus (Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters N. F. 16)*. Münster, Aschendorffsche Buchdruckerei 1979, s. 168 - 175; Hoeres, W.: *Der Wille als reine Vollkommenheit (Salzburger Studien zur Philosophie)*. München 1962, s. 18 - 21; Hoffman, T.: *Individuation bei Duns Scotus und bei dem jungen Leibniz*. In: *Medioevo. Rivista di storia della filosofia medievale* 1998, XXIV, s. 31 - 47.

³³ V tomto zmysle treba poopraviť tvrdenia týkajúce sa Scotovej filozofie, napríklad aj v predhovore k *Antológii z diel filozofov (Patristika a scholastika)*. Nakladateľstvo Pravda, 1975, s. 31 - 32.

³⁴ Tejto problematike je venované dielo priekopníka a "apologéta" skotizmu P. Mignesa *Der angebliche exzessive Realismus des Duns Scotus. (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters VII)*. Münster 1938.

prítomná v konkrétnych jednotlivinách ako ich metafyzická zložka. Originalita Scotovej pozície v spore o univerzálie spočíva v symbióze konceptualizmu a skôr v aristotelovskych chápanom realizme spoločnej prirodzenosti. Čo je však princípom individuácie, teda príčinou numerickej jednoty jednotlivých predmetov, to zatiaľ zostáva otvorené. Naším článkom sme zároveň chceli prispieť k diskusii o problémoch stredovekej filozofie a k istej korekcii zaužívaných predsudkov, ktoré sa týkajú Scotovej filozofie. Dúfame, že sa nám to do istej miery podarilo.

LITERATÚRA

- [1] BOULNOIS, O.: "Réelles intentions: nature commune et universaux selon Duns Scot." In: *Revue de metaphysique et de morale*. Nr. 1, 1992.
- [2] SONDAG, G.: *Duns Scot. Le principe d'individuation. Introduction, traduction et notes*. Paris, Librairie philosophique J. Vrin 1992.
- [3] WOLTER, A. B.: "John Duns Scotus. (b. ca. 1265; d. 1308)." In: *Individuation in Scholasticism. The Later Middle Ages and the Counter-Reformation 1150 - 1650*. (ed. by Gracia, J. J. E.). Albany, State University of New York Press 1994.
- [4] WOLTER, A. B.: *The Transcendentals and Their Function in the Metaphysics of Duns Scotus*. New York, The Franciscan Institute St. Bonaventure 1946.
- [5] WOLTER, A. B.: "The Realism of Scotus." In: *The Philosophical Theology of John Duns Scotus*. (ed. by Adams, M. M.). New York - London, Cornell University Press 1990.
- [6] SONDAG, G.: "Universel et natura communis dans l'Ordinatio et dans les Questions sur le Perihermeneias (une brève comparaison)." In: Honnefelder, L. - Wood, R. - Dreyer, M. (Hg.): *John Duns Scotus: Metaphysics and Ethics. (Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters 53)*. Lieden, Brill 1996.
- [7] SCOTUS, J. D.: *Doctoris subtilis et Mariani Ioannis Duns Scoti, ordinis Fratrum Minorum Opera Omnia, Studio et Cura commissionis scotisticae ad fidem codicum edita, praeside P. C. Bali. Ordinatio II d.3 p.1 q.1. zv. Rim - Vatikán, Typis Polyglottis Vaticanis 1950*.
- [8] SCOTUS, J. D.: *Opera philosophica. Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis. Liber VII quaestio 15, zv. II*. (ed. Andrews, R. - Etzkorn, G. - Gál, G.). New York, The Franciscan Institute St. Bonaventure University 1997.
- [9] ARISTOTELES: *O duši*. Praha, Rezek 1995.

Mgr. Michal Chabada
Teologická fakulta TU
Kostolná 1
814 99 Bratislava
SR